

teosta pidetään yleensä Dionysiosoksen teoksen ensimmäisenä selitysteoksena. Millaista osaa ruumis näyttelee tässä yhteyden tavoittelussa, sitä Pekka Metso tarkastelee artikkelissaan.

Metso aloittaa tutkielmansa anekdootilla, joka erinomaisen hyvin paljastaa, miten lääketieteilijät ovat onnistuneet korvaamaan perinteisen suomenkielisen sanan ”ruumis” kehittämällä uudissanalla ”keho”. Suomalaisen psykiatrian pioneeri Martti Siirala yritti 1970-luvulla taistella tämän uudissanan vaikiintumista vastaan, mutta huonolla menestyksellä. Psykofyysisenä kokonaisuutena ihminen on Siiralan mielestä kehdestä haetaan ruumis, ja hän pitää ihmisen ruumiillisuuden viittaamista sanalla ”keho” medisiinarien väistöliikkeenä, joka vapauttaa lääkärin kohtaamasta potilasta psykofyysisenä kokonaisuutena ja oikeuttaa hänet operoimaan pelkästään potilaan kehon eli kehikon tasolla. Vaikka Metsokin hairahtuu silloin tällöin käyttämään tätä sanaa, voittopuolisesti hän kuitenkin puhuu ihmisruumiista sen aidossa ja humanistisessa merkityksessä. Kirjoituksen sanoma ei jää lukijalle epäselväksi: Jumalan palveleminen ja pyhään liturgiaan osallistuminen ei ole mielensisäistä tai puhuttelevaa vain älyllistä puolta. Liturgia on dynaamista toimintaa. Liturgian aistiset elementit, sanalla sanoen sen ruumiillisuus, luo ja synnyttää yhteyttä siitäkkin huolimatta, että yhteyden lopulliseen tuntemiseen ja kokemukseen sisältyy aito apofaattinen momentti.

Kokoomateoksen päättää Tertullianuksen rukouksen teologiaa käsittelevä Anni Maria Laaton artikkeli. Se ei kuulunut muiden tässä teoksessa julkaistujen esitelmien tavoin 2013 pidettyyn toukokuiseen symposiumiin. Laaton tutkielmaan sisältyy muutamia aiheita, jotka käyvät yksiin ruumiillisuuden teeman kanssa. Erityisesti artikkelin viimeiseen, rukouksen tapoja ja käytäntöjä käsittelevään lu-

kuun sisältyy paljon sellaista, joka sivuaa muissa artikkeleissa käsiteltyjä aiheita.

Loppuarviona todettakoon lyhyesti, että Suomen patristisen seuran ensimmäinen julkaisu avaa tyylikkäästi julkaisusarjan, vaikkakin tasoltaan hieman epätasaisesti.

PAULI ANNALA,
DOS., PORLAMMI

**WILFRIED HARTMANN &
KENNETH PENNINGTON
(ED.)**

**The History of Byzantine
and Eastern Canon Law to
1500. History of Medieval
Canon Law 4. Washington,
D.C: The Catholic University
of America Press 2012.
356 s.**

Professorit Wilfried Hartmann ja Kenneth Pennington ovat toteuttaneet projektin, jossa he ovat keränneet tietoa keskiaikaisen kanonisen oikeuden historiasta ja lähteistä englanninkieliseksi kirjasarjaksi. Se on teko, jota alan tutkijat ovat odottaneet jo kauan. Sarjan kahdeksas kirja ei käsittele muiden sarjan teosten tavoin läntistä kanonista oikeutta vaan bysanttilaista ja itäisen kirkon oikeutta 1500-luvulle tultaessa. Tästäkin syystä kirjaa voi pitää ainutlaatuisena, sillä tähän saakka vastaavanlaisia teoksia on ilmestynyt vähän ja pääasiassa kreikkaksi tai erillisinä artikkeleina.

Kirjan perusideana on ollut koota jokainen itäiseen kanoniseen oikeuteen liittyvä tapaus tai ilmiö omaksi osakseen, johon sisältyy lähdeluettelo ja lista tärkeimmistä tutkimuksista. Kustakin osa-alueesta tarjotaan lisäksi kattava tiivistelmä. Kirja koostuu viidestä kappaleesta, kirjoittajakunta neljästä asiantuntijasta: Susan

Wessel toimii professorina The Catholic University of Americassa, professori Heinz Ohme Berliinin Humboldt-yliopiston teologisessa tiedekunnassa, emeritusprofessori Spyros Troianos Ateenan yliopiston teologisessa tiedekunnassa ja professori Hubert Kaufhold Ludwig-Maximilians yliopiston Leopold-Wenger instituutissa Münchenissä. Tämä kirjarvostelu keskittyy professori Spyros Troianosin lukuun ”Byzantine Canon Law from the Twelfth to the Fifteenth Centuries”.

Kun puhutaan kanonisesta oikeudesta ortodoksisessa maailmassa, on ensiksi todettava, ettei kirkon kanoneita ole samalla tavoin systemaattisesti kodifioitu kuten katolisissa kirkoissa. Ortodoksisen kirkon kanonit ovat näin ollen suurimmaksi osakseen aikakausiensa luomuksia, ryhmä moninaisia hengellisiä ja käytännöllisiä sääntöjä, jotka velvoittavat niin kirkkoa kuin sen jäseniä. Tämän lähtökohdan huomioiden Spyros Troianos luo harvinaisen selkeän kuvan tähän monitasoiseen ja epäjärjestelmälliseen sääntöjen viidaksoon ja sen historiaan. Ortodoksisen kirkon jäseniä yhteisesti ja yksilötasolla velvoittavat säädökset säädettiin viimeksi seitsemännessä ekumeenisessa kirkolliskokouksessa Nikeassa ja Konstantinopolissa vuonna 787, kun taas vuosille 1100–1400 ajoittuvat pääsääntöisesti kanonien kommentaattoreiden tuotokset sekä bysanttilaisten patriarkkojen ja piispojen ohjesäännöt. Troianosin tarkasteleman kolmensadan vuoden ajanjaksosta juuri 1100-lukua voi pitää kirkko-oikeudellisesti antoisimpana, sillä hermeneuttis-oikeudellisesta filologiasta nousee tuolta ajalta esiin kolme merkittävää nimeä: Ioannis Zonaras, Aleksios Aristenos ja Theodoros Balsamon.

Zonaraksen ura alkoi Bysantin hovissa, jossa hän toimi korkeimman oikeuden sekä hovin sihteerien esimiehenä. Myöhemmässä elämänvaiheessa hän vetäytyi luostariin, jossa hän aloitti hermeneuttisen työn kanonien parissa. Apostolien

kanonien esipuheessa hän toteaa, että aloite työlle tuli niiltä, joille hän suoritti kuullaisuustehtävää. Neokesarean kirkolliskokouksen seitsemännän kanonin pohjalta tehtyjen havaintojen perusteella voidaan taas olettaa, että hän sai työnsä päätökseen vuoden 1159 jälkeen.

Troianoksen mukaan Zonaras on analyyttinen kanonien tulkinnoissaan ja hän käyttää laajasti muita teologisia lähteitä apunaan. Samaa ei voi sanoa oikeudellisten lähteiden käytön osalta. Zonaras lainaa kommentteissaan ainoastaan *Basilikaa*, bysanttilaista lakikokoelmaa, mutta tuolloinkin hänen lainauksensa ovat harvoin sanatarkkoja. Tämä seikka antaa Troianoksen mukaan tilaa tulkinnalle, jonka mukaan Zonaras olisikin lainannut lakitekstejä ulkomuististaan. Edellä mainittu on siis vain oletamus, joka ei tarkoita, etteikö Zonaraksella olisi ollut oikeustieteellistä koulutusta – päinvastoin koulutus tulee esille hänen systemaattisesti noudattamastaan hermeneuttisesta metodologiasta.

Zonaras ja Aleksios Aristenos elivät samalla aikakaudella, vaikkakin Aristenos nuoremasta lästään huolimatta aloitti kirjallisen tuotantonsa Zonarasta aikaisemmin. Aristenos ehti toimia monissa merkittävässä tehtävässä Pyhän Viisauden kirkossa Konstantinopolissa, kuten esimerkiksi lain vartijana (*nomofylaks*) ja rahastonhoitajana (*megas oikonomos*). Aristenoksen kommentaarit eroavat rakenteellisesti Zonaraksen ja Balsamonin kommentaareista, ja ovat niitä huomattavasti lyhyempiä. Professori Troianoksen kokoamista lähteistä kuitenkin ilmenee, että syy tälle löytyy Aristenoksen käyttämästä alkuperäislähteestä. Aristenos käytti kommentaariensa pohjana kanonien *Synopsista* kanonien *Syntagman* sijaan. Troianos mainitsee, että Zonaraksen ja Aristenoksen kommentaarit olisi käännetty myös kirkkoslaaviksi. Tämä jää valitettavasti vain maininnan tasolle ilman lähdeviitteitä. Ilmeisesti professori on myös tietä-

mätön siitä, että Zonaraksen, Aristenoksen ja Balsamonin kommentaarit on käännetty myös venäjän kielelle vuosina 1876–1880.

Kolmannelle kanonien eksegeetille, Balsamonille oli Aristenoksen tavoin uskottu lain vartijan arvo, minkä lisäksi hän oli vastuussa kirkon virallisista asiakirjoista (*khartofylaks*). Hänen kirjallinen tuotantonsa on laajin verrattuna Zonarakseen ja Aristenokseen. Balsamonin tuotanto käsittää pääasiassa lakitekstejä. Hänen tärkeimmät teoksensa ovat 14 otsikkoa sisältävä *Nomokanoninen lakikokoelma* ja kanonien hermeneuttiset tulkinnat. Balsamon kirjoitti *Nomokanonin* kommentaarit keisari Manuel I Komnenoksen ja patriarkka Mikael III:n tilauksesta. Tavoitteena oli selvittää, olivatko *Nomokanonissa* mainitut lait hänen aikanaan yhä voimassa. Balsamon sai nomokanonisen työnsä valmiiksi vuonna 1177 ja kanonien kommentaarit patriarkan kuoleman jälkeen vuonna 1180, tosin hän jatkoi kommentaariensa parantelua aina kuolinvuoteelleen saakka. Balsamon käytti niin *Basilikan* lakeja, keisari Justinianoksen novelleja kuin patriarkkojen säädöksiä kommentaariensa pohjana. Monet Justinianoksen jälkeisistä lakisäädöksistä ovat säilyneet meidän päiviimme saakka juuri Balsamonin kommentaareissa. Troianoksen mukaan tällaisten säädösten lukumäärä olisi 66. Tämä on luonnollisesti perusteltavissa sillä, että *khartofylaksina* Balsamon pääsi tarkastelemaan kyseisiä käsikirjoituksia.

Balsamonin eksegeesejä voidaan pitää erityisen ansiokkaina niiden monimuotoisuuden vuoksi. Hänen metodologiansa ydinkohdat perustuvat tekstin mukailuun, vaikeiden käsitteiden tulkitsemiseen, samankaltaisten kanonien vertailuun, sekä niiden tapausten painotukseen, jotka olivat ristiriidassa aikansa määräysten kanssa. Hän myös viittaa syihin, jotka johtivat tietyn asetuksen säätämiseen sekä historialliseen viitekehukseen, jossa ne syntyivät. Bal-

samonin ansioksi on pitkään luettu myös Codex Sinaiticus 1117 (482) -käsikirjoituksessa esiintynyt *Nomokanonin* toisinto, sillä kyseinen käsikirjoitus kulkee hänen nimellään. Toisiasiassa tämän käsikirjoituksen kirjoittaja on tuntematon, ja Troianoksen mukaan edellä mainittu toisinto olisi bysanttilaisen lain historian merkittävin viimeaikainen löytö. Tämä on kuitenkin suoranainen virhe, sillä jo vuonna 1911 viime vuosikaudan merkittävin bysanttilaisen lain tuntija V. N. Beneševič julkaisi arkhimandriitta Porforin Siinain Pyhän Katariinan luostarista kokoamia käsikirjoituksia, jotka nimenomaan sisälsivät kyseisen teoksen. Toisin sanoen Codex Sinaiticus 1117 (482) on ollut kanonisen oikeuden tutkijoiden tiedossa jo yli sata vuotta. Professori antaa myös ymmärtää, että kyseisen käsikirjoituksen ainoana lähdemateriaalina toimisi hänen aikaisemmin julkaisemansa artikkeli.

Valitettavasti samantyyppistä huomaamattomuutta esiintyy teoksessa paikoin muuallakin. Paikallaan olisi ollut mainita Konstantinopolin patriarkka Haritonin (1177–1178) säädös koskien kolmansia avioliittoja, jonka toimitustyöstä Balsamon vastasi. Vaikka Troianos on tehnyt merkittävää ja järjestelmällistä työtä tutkiessaan bysanttilaisten piispojen ohjesääntöjä ja vastauksia, Iraklionin metropoliitta Niketaksen kohdalla tulisi mainita, että hänen vastauksistaan on olemassa myös 1300-luvulla eläneen kanonistin Mathaios Blastareksen (n. 1280–1350) toimittama versio. Näiden kahden edition ero on vastausten lukumäärä: kun alkuperäinen versio sisältää kolmetoista vastausta, myöhemässä niitä on vain kahdeksan.

Edellä mainitut puutteet eivät kuitenkaan missään määrin vähennä ansiokasta lukua. Troianoksen teksti on sujuvaa ja helpollukuista, ja hän hallitsee erinomaisesti tarkastelemaansa aikakauden lähdepohjan. Kuten alussa todettiin, Wilfried Hartmannin ja Kenneth Penningtonin toimittama kirja on pioneerityö ja

täyttää englanninkielisessä itäisen kanonisen oikeuden tutkimuksessa aukon, johon se tähtää. Kirjaa voi lämpimästi suositella alan tutkijoille.

JELISEI HEIKKILÄ
TEOL. MAIST., HELSINKI

**EEVA RAUNISTOLA-
JUUTINEN**
**Äiti ja nunna: Kirkkojen
maailmanneuvoston
naisten vuosikymmenen
ortodoksiset naiskuvat.**
Joensuu: University of
Eastern Finland 2012. 237 s.

SARAH HINLICKY WILSON
**Woman, Women and
the Priesthood in the
Trinitarian Theology of
Elisabeth Behr-Sigel.**
London: Bloomsbury T&T
Clark 2013. 200 s.

Kirkkojen maailmanneuvoston naisten ekumeeninen vuosikymmen 1988–1998 tuotti runsaasti teologista keskustelua naisten asemasta kirkkoissa ja uskonnoissa ympäri maailmaa. Ortodoksisen kirkon osalta vuosikymmeneen ajoittui myös suuria poliittisia muutoksia itäisessä Euroopassa. Nämä muutokset vaikuttivat dramaattisesti kirkkojen asemaan esimerkiksi Venäjällä ja Romaniassa. Samalla ne johtivat ekumeenisen ja kansainvälisen toiminnan syvälliseen uudelleenarviointiin.

Ekumeenisesta vuosikymmenestä riippumatta naisen aseman teologinen tutkimus on tärkeä aihealue. Toisen maailmansodan jälkeinen naisasialiike ja uudempi feministiteologia ovat nostaneet su-

kupuolen uudella tavalla keskustelun kohteeksi koko yhteiskunnassa ja myös eri kristillisissä kirkkoissa. Monissa protestanttisissa kirkkoissa keskustelu on johtanut naispappeuden ja naispiispuuden käyttöön ottoon. Ortodoksisessa kirkossa keskustelu on pikemmin paneutunut naisdiakonin tehtävän selvittämiseen.

Eeva Raunistola-Juutinen on tehnyt väitöskirjassaan perusteellisen selvityksen naisten ekumeenisen vuosikymmenen herättämästä keskustelusta ortodoksisessa kirkossa. Tekijä esittää ensin yleisen käsityksen naisesta ortodoksisessa teologiassa ja lähdeaineistossa. Sitten hän paneutuu naisen rooliin maallikkona kirkossa. Kolmanneksi hän esittää keskustelun naisesta kirkon palveluksessa paneutuen niin naisdiakonin tehtävään kuin myös pappien puolisoitten, leskien ja neitsyiden asemaan traditiossa ja nykypäivänä. Neljänneksi hän esittelee ortodoksisen keskustelun sakramentaalisesta pappeudesta ja sen perusteluista niiltä osin, kuin se on kokonaistehtävän kannalta olennaista.

Nykypäivän lähteistön rinnalla kulkee koko ajan kirkon tradition seikkaperäinen esittely, jonka päälähteenä on *Pedalion*-kokoelma. Tällä menettelyllä on sekä etuja että haittoja. Etuna on se, että moderneille lähteille saadaan näin ikään kuin ohjeellinen vertailukohta, jota vasten keskustelua voi peilata. Koska ortodoksit ovat traditiotietoisempia kuin monet muut uskonnolliset ryhmät, lienee myös mielekäästä olettaa, että he pyrkivät ekumeenisissa keskusteluissa itse edustamaan tuota ohjeellista traditiota.

Samalla vertailukohdan seikkaperäinen esittely sisältää myös esitusteknisiä ja sisällöllisiä ongelmia. *Pedalionin* kantojen kuvaus vie suuren osan väitöskirjan sivumäärästä. Myös itse kokoelma on lähdekriittisesti tarkasteltuna vanhanaikainen; monista sen teksteistä on saatavilla parempiakin editioita. Syvemmät tulkinnalliset ongelmat eivät kuitenkaan liity käytettyyn lähde-edition,

vaan ovat siitä riippumattomia.

Kanonisen tradition syvemmät tulkintaongelmat aiheemme osalta liittyvät ensinnäkin siihen, että historialliset lähteet eivät käsittele kaikkia nykypäivänä ajankohtaisia ongelmia. Toiseksi ne käsittelevät la-veasti sellaisia kysymyksiä, jotka eivät nykypäivänä enää ole samalla tavalla yhteiskunnallisesti ja kirkollisesti ajankohtaisia kuin aikaisempina vuosisatoina. Tällainen kysymys on esimerkiksi lesket ja heidän asemansa. Tekijä on hyvin selvillä aikojen erilaisuudesta ja osaa suhteuttaa erilaiset kysymyksenasettelut toisiinsa. Esimerkiksi nykyhetkessä valitsemat erot ortodoksisissa käytännöissä johtunevat osittain siitä, että kanoninen aineisto jättää avoimeksi erilaisia tulkintamahdollisuuksia.

Työn tulokset ovat kiinnostavia kahdessa mielessä. Ensiksi, on jo sinänsä arvokasta että ekumeenisen naisten vuosikymmenen keskustelusta tarjotaan hyvin järjestetty kokonaiskatsaus, jota vielä verrataan kirkon kanoniseen traditioon. Pidän tätä työn tärkeimpänä saavutuksena. Toiseksi, tekijä esittää kiinnostavia yksityiskohtia, jotka haastavat jatkopohdintaan. Minulle oli esimerkiksi uusi tieto, että kanonisessa traditiossa pappetta ei perustella Kristuksen ikonisuudella, vaikka modernit keskustelijat perustelevat vain miesten pappetta tällä perusteella. Kiinnostava ja samalla monimutkainen on myös tulos, jonka mukaan raamattuargumentit ovat nykykeskustelussa voimakkaammassa asemassa kuin kanonisessa traditiossa.

Ranskalaisen 1900-luvun ortodoksisen teologian tärkeä hahmo Elisabeth Behr-Sigel on tärkeässä osassa Raunistola-Juutisen väitöskirjassa. Kokonaisen monografian Behr-Sigelin ajattelusta on kirjoittanut Strasbourgin ekumeenisen instituutin professori Sarah Hinlicky Wilson. Raunistolan tapaan Wilson esittelee Behr-Sigelin toimintaa keskeisissä ortodoksisista naiskuva pohitineissa Agapian, Sheffieldin ja Rodoksen kokouksissa 1976–1988.